

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2022 / 1: 87-110.

Kutsal Mekânlarda Delikli Taştan Geçme Ritüeline Arketipsel Bir Yaklaşım

Adem KOÇ*

Öz: Yeryüzünün çeşitli bölgelerinde ve inanışlarında içi delik taş, kaya, ağaç gibi nesnelerin içinden geçilerek sağaltma, talibi değiştirme, kendini test etme gibi çeşitli sebeplerle gerçekleştirilen ritüellere başvurulduğu görülmektedir. Bazı deneyimledikten sonra ya da doğrudan elde edilen korunma gücünü devam ettirmek için içi delik taşları taliplerin kendi üzerinde ya da yaşadıkları mekânlarda bulundurma inancı da yaygındır. Ayrıca büyük delikli taşların içinden geçilerek yapılan ritüellerin yanında dere kenarlarından toplanan ve bir ipe dizilen içi delik doğal taşlar da sağaltma ya da kötülüklerden korunma amacıyla kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın konusunu dünyanın farklı bölgelerinde çıkış noktası olarak tavuk tanrısına dayandırılan ve Türk kültür ekolojisinde de rastlanan delikli taşlar ve etrafında oluşan inanış ve uygulamalar oluşturmaktadır. Bu bağlamda dünyanın bazı bölgelerinde ve Türkiye’de görülen delikli taştan geçme ritüelleri örneklerle arketipsel olarak incelenecektir. Arketipsel incelemenin çatısını C. G. Jung tarafından tanımlanan “yeniden doğuş arketipi” oluşturmaktadır. Yeniden doğuş arketipinin temel prensibine bağlı olarak taliplerin delikli taşlardan geçerek arınma ritüelini gerçekleştirmeye çalıştıkları tespit edilmiştir.

Bu çalışma, alan araştırmasında görüşme ve gözlem teknikleriyle elde edilen veriler, literatür araştırması ve etnofotografi yöntemiyle çekilen fotoğraflarla desteklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: tavuk tanrısı, kocakarı taşı, yeniden doğuş, halk hekimliği, halk inanışı.

An Archetypal Approach to the Ritual of Passing Through Hole Stone in Sacred Places

Abstract: It is seen that in various regions of the world and beliefs, rituals performed for various reasons such as healing, changing luck, self-testing by passing through objects such as hollow stones, rocks, trees are used. It is also a common belief that the aspirants keep the hollow stones on themselves or in the places where they live, sometimes after experience or in order to maintain the protection power obtained directly. In addition to the rituals performed by passing through large-boled stones, natural stones with holes in them collected from stream sides and stringed on a rope are also used for healing or protection from evil.

*Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (Türkiye). E-posta: ademkoc@ogu.edu.tr / ORCID ID: 0000-0002-8905-7542.

The subject of this study is the perforated stones, which are based on the chicken god as a starting point in different parts of the world and are also found in Turkish cultural ecology, and the beliefs and practices around it. In this context, the rituals of passing through perforated stones seen in some parts of the world and in Turkey will be examined archetypally with examples. The “archetype of rebirth” defined by C. G. Jung constitutes the framework of archetypal analysis. Depending on the basic principle of the rebirth archetype, it has been determined that the aspirants try to perform the purification ritual by passing through the perforated stones.

This study was supported by the data obtained by interview and observation techniques in the field research, literature research and photographs taken by the ethnographic method.

Keywords: *chicken god, hag stone, rebirth, healing lore, folk belief.*

Kimi ritüellerin ve kökenlerinin açıklanması ya da anlamlandırılmasına yardımcı olan kaynaklar “geleneksel dünya görüşü”nde (worldview) ve “geleneksel ekolojik bilgi”de aranabilir. “Geleneksel/anonim dünya görüşü” halkbilim türlerinin bu formlarla dışa vuruluş kaynağı olarak tanımlanabilmektedir (Çobanoğlu, 2000, s. 12). Alan Dundes’e göre (Dundes, 1971, s. 95) geleneksel dünya görüşünün temeli olan “halk fikirleri”ni (folk ideas) ise bir topluluğun insan ile dünyanın tabiatlarına ve yeryüzünde insanın hayatına dair geleneksel kabulleri ve varsayımları oluşturur.

Geleneksel ekolojik bilgi (GEB) insanların çevre ile ilişkisiyle bağlantılı, kuşaktan kuşağa aktarılan kümülatif bilgi, inanç ve uygulamalar olarak tanımlanabilir (Yolcu & Aça, 2019, s. 863). Geleneksel ekolojik bilgi birikiminin aktarımı; atasözleri, deyimler, kalıp ifadeler vb. dil malzemesi başta olmak üzere anlatılar, inançlar, ritüeller ve bunların toplamında önümüze çıkan geleneksel dünya görüşüyle mümkün hale gelmektedir (863). Folklorda izini sürdüğümüz Türk geleneksel dünya görüşünü besleyen ana perspektiflerden biri de animizm, totemizm ve Şamanizm kaynaklı mitolojik-arkaik bir doğa bilgisidir (866). Yolcu ve Aça’nın on üç maddeden oluşan GEB listesine “taş, kaya vb.” etrafında oluşan kült, halk hekimliği, inanış ve uygulamaları “Geleneksel dünya görüşü odağında insan-doğa ilişkisine atıflar yapan diğer inanış, kabul ve uygulamalar” (868) başlığı altına dâhil edebilir.

Antropolojik bir yaklaşımla kült, “tapım”dır (Hançerlioğlu, 1975, s. 349). Geniş anlamda “yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınmaktadır. Bu saygı ve tapınma duayı, kurbanı, belli ritüelleri de beraberinde getirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri, kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar, nehirler kült yeri yapılarak kullanılır; kült için bayram ve tören gibi belli zamanlar seçilir, kült araçları bulundurulur, en önemlisi de bu amaçla toplanmış bir cemaat ile cemaati yöneten bir lider gereklidir” (Örnek, 1971, s. 147-148). Doğan Kaya, Türk halk kültüründe atalar, gök tanrı, yer-su (dağ, ağaç, su), ateş/ocak, hayvan, ölüm ve ölümler kültürünün var olduğundan yola çıkarak kültü “kutsal olarak kabul edilen varlıklara karşı gösterilen saygı veya tapınmaya verilen ad” olarak tanımlar (Kaya, 2007, s. 445). Özkul Çobanoğlu da “yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara, nesnelere karşı gösterilen saygı, onlara tapınış, inanç örüntüsü” olarak tanımlı genişletir (Çobanoğlu, 2011, s. 4). Kaya’nın morfolojik olarak “atalar, gök tanrı, yer-su (dağ, ağaç, su), ateş/ocak, hayvan, ölüm ve ölümler” sınıflaması, Türk halk biliminde yaygın olarak görülen kült sınıflamasıdır (Koç, 2019, s. 25-26). “Kült”ün, tüm bu tanımlardan yola çıkarak etrafında bir ziyaret fenomenine konu olduğu söylenebilir.

Ziyaret fenomeni “yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı gibi çeşitli adlarla anılan ve çoğunlukla kendilerine velî, evliya, eren, ermiş, abit, zahit, âlim, sofu, seyyid, şeyh, gazi, mübarek, pir, dede, baba, abdal yahut şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek manevî güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere, belli hacet, dilek, istek ve muratlarla yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşmuş bulunan inanç ve uygulamalardır.” (Günay, Güngör, & Taştan, 2015, s. 29) ve adak ile nezir de yine bu ziyaretlerle ilgilidir (Koç, 2019, s. 27). Ziyaret fenomeni oluşumu kimi zaman gerek resmi din inananları ya da o resmi dinin araştırmacıları (teologlar) tarafından batıl inanç/popüler din olarak adlandırılmakta ve ciddi tartışmalara da konu olmaktadır. Tartışmalardan uzak olarak konuya kısaca bakmakta fayda vardır.

Dinsel bir terim içinde düşünülecek olursa “popüler din” kesin olarak “kaba/halka ait” (vulgar) tanımına girmektedir: “Halk, bazıları hariç çoğu cahil ve bilgisiz insan topluluğudur; yüce bir zihin veya gerçekten Tanrı’nın takdiri olmasa bakışlarını göğe kaldırmazlar” (Hume, 1875). Peter Brown, David Hume’un halkı böyle kaba, bilgisiz ve cahil olarak tanımlamasının hiçbir mantıklı görüşe oturmadığını iddia ederek ona karşı çıkar. “Halk/Bayağı”nın dini uygulamalarının ardında dinginliğin gücü için samimi bir hürmet vardır. Geleneksel Hıristiyanlığın yüksek sadakatini sürdürmek isteyenler, onların “gerçek din” versiyonları ile bu alışılmış yanlış kanı arasında “kaba/bayağı” ile acımasızca sınır çizmek zorunda kaldılar. Hume, kitlelerin entelektüel ve kültürel sınırlamalarının olması gerektiği düşüncesini acımasızca açık etti. Aziz kültürünün yükselmesiyle “kaba/bayağı (vulgar)” terimi Hıristiyan kilise aydınlarınınca ortaya konuldu. Bu sonuç, Geç Antik’te seçkinler ve kitle arasındaki kültürel ve inançsal “yarılma”nın tanımlanması için bir eğilim oldu (Brown, 1981, s. 15-17).

Genellikle Geç Antik bilim insanlarının sunduğu “popüler din” modelinin “popüler din yalnızca elitlerin bakış açısıyla anlaşılabilir” gibi bir dezavantajı vardır. “Popüler din” küçümseme, yanlış anlaşılma veya “tutulmayan din”in arttığı gibi yollarla sunulmaktadır. Açıkça o “popüler batıl inanç” (hurafe) olarak sunulsa veya “inancın alt formları” olarak kategori edilse de “popüler din”in başka bir şey olmayı başaramama açısından en anlaşılır olan “tapınma” ve “tasavvur” biçimlerini sergilediği kabul edilir. Elit rehberliği kabulünü kırmak için her zaman “popüler” inancın herhangi bir doğruluğu ya da anlamlı özelliğiyle bir şey yapmak boş olarak sunulur: Ona her zaman “bayağı”nın sonsuz sınırlamaları atfedilir. Popüler inanç (halk dini), bu nedenle kendini sadece tekdüze süreklilik şeklinde gösterebilir. O “tüm insanoğlu, birkaç istisna” gibi hâlihazırda “cahil ve bilgisiz” arasında dönüşmemiş, yükselmemiş inanç kalıntısını temsil eder (Brown, 1981, s. 19-20). Popüler dine dâhil edilen aziz kültürünün ortaya çıkışı, kesin olmayan tarzda antik insanın cennet ile dünya, tanrısal ile beşerî, yaşayan ile ölü, kent ile karşıtı arasına koyduğu hayali sınırları kırdığı çağdaşları tarafından hissedilmiştir (Brown, 1981, s. 21). Resmi din ya da kitabî din karşısında senkretik bir yapıyı da oluşturabilen kült ve ziyaret fenomeni günümüzde yaygın olarak “popüler din” ya da “halk dini” olarak da ötekileştirilerek adlandırılabilir. Resmi bir dine bağlı olmakla birlikte insanlar bu dinin engellediği, karşı çıktığı, yasakladığı kimi uygulamaları neden yaptığı akla gelen önemli sorulardan biridir. Tek kelimeyle “kaçış” diyebileceğimiz bir işleve sahip olan bu ziyaret uygulamaları; insanların üstesinden gelemedikleri gerçeğin katı, donmuş,

çözünsüz kalıplarından kaçışın deneyimidir. Kutsal mekânların oluşumunda da bu kaçışın önemli rolü olduğu görülmektedir. Resmi din kurumları her ne kadar ziyaret mekânlarında (türbe gibi) nelerin yapılmaması gerektiğini özellikle belirtseler de yaşamın acı ya da ıstırap verici engellerini aşmak isteyen ziyaretçi/talip yine kaçışı denemekte ya da deneyimlemektedir. Arzularına ulaşma yolunda talibin zaman zaman resmi dinden kaçarak popüler dine sığınma eğiliminde olduğu böylece görülmektedir.

Batıl inancın psikolojisi üzerinde önemli çalışmalar yapan Prof. Dr. Konrad Zucker, araştırmaları neticesinde, çağdaş insanın büyüçülüğü üzerinde durmakta, insanlar arasında bâtıl inançların psikolojik bir yönü bulunduğunu belirtmektedir. Buna, ortak mistik bir taraf bulunduğu, ayrıca insanların süratli ve kestirme bir yoldan ve oldukça somut bir şekilde hedeflerine ulaşma amaçları ilave edilebilir (Tanyu, 1968, s. 190).

Ziyaret yerleri, her zaman için, kendilerinde belli bir manevî güç, feyiz ya da bereket bulundurduğuna inanılan ve birtakım efsaneler, hikâyeler, kerametler ve mertebeler atfedilen kişilerin mezarları, türbeleri yahut onlara ithaf edilen makamlar değildir; zira kutsal bilinen bir kısım taş, ağaç, kaynak, göl, kaya ve dağ gibi mekânlar ve şeyler de ziyaret yeri kategorisine dâhil bulunmaktadır (Günay, Güngör, & Taştan, 2015, s. 29). Dolayısıyla Türk dünyası kültür ekolojisinde sadece bir dine bağlı ziyaret ibadeti oluşmamış, geçmiş dönemden günümüze çeşitli nedenlerle kutsal mekânlarda üstelik çıkılması çok zor yükseltelerde ziyaretler gerçekleşmiştir. Çal, “taşlık yer, çıplak tepe” (Türkçe Sözlük, 1998, s. 271) ve halk ağzında “çakıl ve taş yığını” anlamlarında kullanılan bir sözcüktür. Anadolu’da görülen ziyaret mekânlarında genellikle “çal” isimlendirmesine çok rastlanmaktadır. Anadolu’daki taş yığını “çal” ile Türk kültür havzası içerisinde özellikle Sibiryâ coğrafyasında görülen “ovvo, oba” olarak adlandırılan taş yığınlarının benzer anlamlandırma yapıldıkları düşünülebilir. Öyleyse Eliade’nin (Eliade, 1994, s. 31) tezine göre türbeler, tapınaklar, dağ tepeleri, mağaraların “Merkez simgeçiliğini” oluşturduğu söylenebilir (Koç, 2019, s. 27, 34). Merkez’in etrafında oluşan ziyaret fenomeni aynı zamanda atalar kültü ve veli kültüyle de ilişkilendirilebilir.

Durkheim, hayattayken kutsanmış kişinin ruhunun da kutsanabileceğini, diğer profan kalanların öldükten sonra hiçbir işlevinin olmayacağını, atalar kültürünün ruhçuluktan ziyade totemcilikle ilgili olduğunu savunur (Durkheim, 2009, s. 77). Ceddin sadece insanlarla değil, eşya ile nasıl bir ilişkide olduğunu bilme meselesi çok zor gibi görünebilir; zira bu tür bir kişi ile bir ağaç veya bir kaya arasında hangi ilişkinin var olabileceği ilk bakışta görülemez. Strehlow’un verdiği bilgiler bu meselenin muhtemel bir çözüme yardımcı olur. Bu ağaçlar ve kayalar kabile toprağının gelişigüzel noktalarında bulunmazlar; klanın churingalarını (klan taşı veya tahta) koyduğu, Spencer ve Gillen’e göre ertnatulunga, Strehlow’a göre arkanaua denilen kutsal yerlerin, tapınakların etrafında toplanırlar. Sadece en değerli ibadetin aletlerinin oralarda korunması (Durkheim, 2009, s. 289) sebebiyle bu yerlere ne kadar çok saygı gösterildiği bilinir. Bunların her biri bütün çevresine kutsallık yayar. Bu sebeptendir ki, çevredeki ağaçlar, kayalar kutsal olarak görünür, onları yıkmak veya harap etmek yasaktır, onlara uygulanacak her türlü şiddet kutsal bir şeye tecavüz demektir. Ata ruhları kutsal olarak düşünülen birtakım ağaçlarda veya kayalarda yaşarlar (Durkheim, 2009, s. 290-291). Kimi türbe ve yatırların “odun vermez” olarak adlandırılmasını bu bağlamda okuyabiliriz (Koç, 2019, s. 47-48). Çeşitli güçlerle

donanan veli ya da ataların öldükten sonra da koruyucu, uyarıcı ya da cezalandırıcı ruhlarına inanışla oluşan kültün temelini Max Weber “karizma” formülüyle açıklar.

Weber, bir öndere bağlı dini grupların özelliklerini izah edebilmek için “Charisma” (karizma) ifadesini ortaya atmıştır. Max Weber “karizma” ifadesini kişileri etkileyebilecek “mana, orenda ve maga/büyü” gibi olağanüstü güce sahip olan kişiler için kullanır (Weber, 2012, s. 85-87). Yunanca bir kelime olan “Charisma” (karizma = hidayet) terimini H. Freyer de benzer biçimde “bir kimsenin özel derin güçlerle donanmış olması” (Freyer, 1964, s. 51) anlamında kullanır. Weber, karizmaya yaklaşmanın sebebini “hane ve akraba grubu kendilerine ait bir tanrıya ihtiyaç duyduğunda doğal olarak ataların gerçek ya da hayali ruhlarına” yönelimde arar. Ev içi ataerkil yapı nedeniyle erkek egemen bir karizmatik ata/veli tipinin oluşumunu da paralel olarak görür (Weber, 2012, s. 100) (Koç, 2019, s. 50). Türk kültüründe bir veli etrafında oluşan inanış ve uygulamaları da benzer bir karizmatik yapıya dâhil edebiliriz. Aynı zamanda bu karizmatik ata/veli kültü senkretik bir yapı arz eder.

Ahmet Yaşar Ocak, Müslümanlık ve Hıristiyanlıktaki velî ve aziz kültürünün bu dinlerden önceki putperest kültürlerle ilişkili olduğu, halihazırdaki yerel doğa veya ata kültürlerinin tasavvuftaki velî anlayışıyla halk dindarlığındaki velî kültüne evrildiğini savunur (Ocak, 1992, s. 6-7). Birçok senkretist kültürlerde de ataların yüceltildiği görülmektedir (Eliade & Couliano, 1997, s. 92). İhtida (dîn değiştirme) sonucu eski ve yeni inanç sistemlerinin yeni bir vücuda bürünerek yeni bir inanç görünümü arz etmesi senkretizmi oluşturmaktadır. Özellikle yeni girilen dinle eski dine ve hatta daha eski katmanlara ait inançların birleşmesiyle oluşan yeni biçim senkretik bir yapı arz eder. Velî kültü ve etrafında oluşan inanç ve uygulamaların bu bağlamda senkretik yapıya sahip olduğu söylenebilir. Dünyanın her bölgesinde kutsal mekânlar (Brockman, 2011) bulunmakla birlikte buraların birçoğunda özellikle “evliya/saint” kültüne de rastlanmaktadır. Öyleyse çeşitli sebepler sonucu oluşan kutsal ziyaret mekânlarının velî kültürünün “karizma”ya dayalı “şifa, şefaat ve kutsallık” içeren dönüştürücü merkezler olduğu söylenebilir.

Kutsal Ziyaret Mekânlarında Kozmogonik Bir Tasarım: Delik

Ziyaret fenomeni bağlamında senkretik bir yapı arz eden taş/kaya, ağaç, pınar, su gözesi, mağara vb. mekanların temelinde yatan inanışlar ve kozmogonik tasarım ritüelin oluşumu bağlamında önem arz eder. Özellikle doğal taş ve kayalar, antik kalıntılar, bina taşları, kemerler, değirmen taşları gibi içi oyuk veya delik nesnelerin insan zihnini kimi tasavvurlara uyandırdığı ve kimi de uygulamalara teşvik ettiği görülmektedir.

Delik, iki ana yönü olan çok önemli bir sembol: biyolojik düzeyde, dölleme gücüne sahiptir ve doğurganlık ayinleri ile ilgilidir; manevi düzlemde, bu dünyanın diğer dünyaya açılması anlamına gelir. “Delikli taşlara” şu ya da bu biçimde tapınma ya da saygı tüm dünyada çok yaygındır. Kadınların çocuklarının sağlığı için dua ettiği yer, taşın deliğinden kısır kadınların sürünerek geçmesi, dünyanın kapısı olarak görme, dişi cinsel organı olarak tasavvur etme gibi örneklere rastlanmaktadır (Cirlot, 1971, s. 149-150).

Tarırlar panteonunda gök tanrıçası Umay olmakla birlikte Türklerde çocuk veren veryüzü tanrıları ile ilgili inançlar da vardır. Toprak-Ana'nın rahmi olarak düşünülen

mağara, bir kült olarak toprak (yer) tanrıçasını akla getirmektedir (Potapov, 2012, s. 346). Lvova ve arkadaşlarının aktardıklarına göre Umay; etene, bebek yeri ve rahim anlamına gelmektedir. Buryatlar, mağaraları ana rahmi kabul ederler ve kadınlar mağaralara dua ederek bebek isterlerdi. Türk kültüründe üretici rahim toprak sembolü, bu şekilde tekrarlanmakta ve onlara göre “her türlü kapalı yer, karanlık bölge, dağ eteği, mağara ve kayadaki yarık, daha geniş anlamda her türlü yarık ve derinlik” Türk mitolojisinde yeni bir doğuşun başlangıcıdır (Lvova E. , Oktyabrskaya, Sagalayev, & Usmanova, 2013b, s. 26). Ergenekon Destanı’nda kutsal mağaralardan geçtikten sonra yeniden doğuşun sağlanması ve boyun güçlenerek kutsanan Ötügen’e dönüşü mağara ve yer-su kültürünün yansımasıdır (Koç, 2016, s. 176).

Eskişehir’de Kümbet (Sünni), Kütahya’da Çamlıca (Alevi) ve Karaağaç (Sünni) köylerinde yapılan saha çalışmalarında şifa bağlamında “yarım ocağı” olarak adlandırılan merkezlerde ağacın dallarının yarılarak içinden insanların şifa bulmaları amacıyla geçirildiği tarafımızca tespit edildi. Bunun yanında ağaçların yarılmadığı yerlerde de dallardan üçgen yapılarak içinden insan geçirilmektedir (Koç, 2016, s. 180). Bu nedenle ağaç yarıkları ya da üçgen “ana rahmi”; ağaçların içinden insanların geçirilerek iyileştirilmesi ise ana rahminden “yeniden doğuş” olarak okunabilir.

Günümüzde merkez simgeliğiyle tanımlanabilecek kutsal mekânlar olarak Anadolu’da türbe ve yatırların ziyaret edildiği görülmektedir. Ali Köse ve Ali Ayten bu mekânları “soyut inançların, somut mekân üzerinden algılandığı yerler” olarak tanımlarlar. Halk dini (folk religion) olarak adlandırılan bu ziyaret formları, teologlar karşı çıkırsa da halk tarafından “dinin bir gereği” olarak algılanmaktadır (Köse & Ayten, 2010, s. 317). O halde bu tanımlamada kitabi olsun ya da olmasın bir dindarlıktan ziyade geleneksel dünya görüşü devreye girmekte ve halkın dünyaya dair ihtiyaçlarına cevap bulabileceği ziyaret fenomenleri oluşmaktadır. Kamlık dininde (Şamanizm) ve atalar kültü inancında kimi temellerini görebildiğimiz bazı uygulamalar (musibetleri önleme, şifa, gelecekte haber verme vb.) günümüzde veli-evliya kültüne aktarılmıştır (Ocak, 2002, s. 114-140). Yer-su kültüründe iyisi olduğu düşüncesiyle “dağ, ağaç, kaya, su, ovo (oba)” gibi varlıklar canlı kabul edilir ve kutsanır (Koç, 2016, s. 178). Bir halden başka bir hale dönüşümün gerçekleştirildiği bu kutsal mekânlar adeta eşik işlevi taşımaktadırlar.

Eşik hem “dışarı” ile “içeri” arasındaki sınırı, hem de bir bölgeden diğerine geçiş olanağını somutlaştırır (Eliade, 2019, s. 160). Geleneksel kozmos, basit geometrik şema şeklinde var olmamaktaydı. O, değişmekte ve nabız gibi atmaktaydı. Yaratılıştaki doğum ile ölüm, başlangıç ile son ve yukarı ile aşağı kaynaşmaktadır. Yaratıcı ve doğurganlık gücüne sahip yaratılış unsurları özellikle ön plana çıkmaktadır. Geleneksel dünya görüşünde dağ boğazları, geçitler, nehirler, pınarlar ve mağaralar, başka bir ifadeyle gerçek yeryüzü düzeyindeki sapmalar, özellikle kaydedilmektedir. Çünkü burada dünyaların etkileşimi, yakınlaşması ve karşılıklı değiş-tokuşu gerçekleşmektedir (Lvova E. L., Oktyabrskaya, Sagalayev, & Usmanova, 2013a, s. 37). İşte toprağa açılan yarıklar olarak mezarlar ve ağaç gövdesindeki yarıklar, bu değiş-tokuşun gerçekleştiği mekânlardır. Bu toprak ya da ağaç mezar, bu dünya ile öteki dünya arasındaki eşiktir. Bu nedenle de bu eşikler yaşanılan coğrafyada rastgele her yere açılmaz. Bu eşikten geçiş, kam/şaman ya da töreni yöneten lider önderliğinde özel ritüellerle gerçekleştirilir. Zira ölünün arkasından yapılabilecek en önemli vazifede bu olsa gerektir (Koç, 2019, s. 35-36).

Mağara ve ağaç yarığı gibi içi delik taşlar, kayalar ve kalıntılar da değiş-tokuşun gerçekleştiği eşikler olarak okunabilir. Eşik olarak anlam yüklenen mekânlar etrafında bu bağlamda hürmet, kutsiyet atfetme, dikkat kesilme, arınma, heyecan, korku, koruma, korunma gibi inanış ve duyguların yoğun olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Yaradılışa ilişkin Orta Asya efsanelerinde, dağ ve kutsal mekânlar yeryüzünün göbek deliği olarak görülmektedir. Yeryüzünün bu noktadan (göbek deliği) başlayarak meydana geldiği ve gittikçe büyüyerek şimdiki konumuna ulaşmış olduğu anlatılır. Benzeri düşünce biçimine, Yahudi efsanelerinde olduğu gibi, diğer Önyasya halkları arasında da rastlanmaktadır. Yeraltı dünyasına ise bir delikten girilir; Altaylardaki Tatar kabileleri bu deliğe "yeryüzünün duman deliği" adını verirler. Şamanlar bu delik vasıtasıyla yer altı dünyasına gider ve yine oradan geçerek insanların dünyasına geri dönerler. Dolayısıyla yeryüzü ile ilgili çizimlerde bu delik resmedilmektedir. Yakut şamanları ise bundan esinlenerek, elbiselerine genelde yeryüzünü temsil eden yuvarlak bir metal levha iştirirler ki, bu levhalarda duman deliği yeryüzünün ortasında yer almaktadır (Harva, 2015, s. 18). Dünyanın merkezi, Orta Asya halklarının tasavvurlarında "dünyanın göbek deliğinden" yukarılara yükselen heybetli bir dağ olarak yer alır (Harva, 2015, s. 44). Bu nedenle kutsal mekânların oluşumunda eşik olarak görülen dağların seçilmesinde yapılacak yolculukları ve uygulamaların başarıyla sonuçlanmasını kolaylaştıracağı fikrinin ağır bastığı söylenebilir.

Şekil 1: Yeryüzünü simgeleyen ortası delik demir levha, Yakut şaman elbiselerinden (Harva, 2015, s. 19).

Kutsal mekân tasarımlarında bazen de çevre düzenlemeleri yapılırken ilginç uygulamalara rastlanabilir. Bunlardan en önemlileri taş ve ağaç kültlerine bağlı olanlardır. Taş ve kayaların kutsanmasına İslam bağlamında Hacerü'l esved taşı iyi bir örnektir. Cebrail'in getirdiğine inanılarak Mekke'de bu taşın kutsanmasına izin verilmiştir. Delikli taş, ortasında delik bulunan bir kayadan geçerek tedavi olma düşüncesine dayanır. Ateşli hastalar, kısır kadınlar, konuşamayan çocuklar, öksürükten muzdarip kişiler vb. kayalardaki delikten geçerek iyileşmeye çalışırlar. Hasluck, diğer delikli nesnelere geçme gibi delikli kayadan geçme de "giriş" veya "yeni başlangıç" anlamındaki delik kavramına bağlar. Hasluck, içinden insan geçemeyecek kadar dar olan deliklerden daha küçük bir nesne geçirilerek kutsal nesnenin gücünün bu küçük nesne aracılığıyla onu yakınında tutana aktarılacağını savunur (Hasluck, 2012, s. 149-153).

C. G. Jung, yeniden doğuşu kolektif bilinçdışının arketipleri arasında değerlendirirken benzer şekilde "tarla, bahçe, kaya, mağara, ağaç, kaynak, derin kuyu,

vaftiz kabı, kap biçiminde çiçek (gül ve lotus)” gibi bölgeleri ana rahmine benzetir ve yeniden doğuşun mekânları olarak tasarlar (Jung, 2005, s. 22). Yeniden doğuşun yaşanacağı dönüşüm bazen büyülü işlemlerle gerçekleştirilir. Dönüşüm deneyimini rite katılmak yoluyla yaşamak yerine, hastanın başucundaki duvarda açılan bir delikten geçirilerek yeniden doğuşunun sağlanması gibi rit, insanın uyguladığı bir dönüştürme tekniği olabilmektedir (Jung, 2005, s. 60). Jung’dan farklı olarak M. Eliade, mitolojik bilginin kullanımında her ritüeli başlangıç ve ilahi modelin tekrarı kabul eder (Eliade, 1994, s. 35). Yaradılış ve türeyişin ilk verileri olan mitolojik bilgi, tedavi etme yöntemleriyle birlikte nesnelere dünyasını kontrol etme gücüne de sahiptir (Eliade, 2001, s. 25, 28). Mitolojik bilgiyi kullanma ve dönüşüm sürecine katılma bağlamında kutsalın ve yaratılışın yaşandığı yeri Merkez; mimari simgeselliğini de gök, yer ve yeraltının karşılaşma noktası “axis mundi” olarak formüle eder (Eliade, 1994, s. 26). Geleneksel insana göre bir arketipik modelin taklit edilmesi o arketipin ilk kez gösterildiği mitsel anın yeniden canlandırılmasıdır (Eliade, 1994, s. 81). Bu şekilde zaman ve mekânın birleşimiyle başarıya ulaşılmaktadır.

Ağaç yarığı, kaya veya taş deliğinden geçerek yeniden doğuş ya da yenilenme J. Frazer’ın ortaya koyduğu duygusal (sempatik) büyüün parçası olarak da görülebilir. Duygusal büyü, benzerlik (taklit) ve dokunma/bulaşma (temas) olmak üzere çift yönlü işleve sahiptir. Benzerlik yasasında “benzerin kendi benzerini doğuracağı ya da bir etkinin kendi nedenine benzediği”, dokunma/bulaşma yasasında ise “bir kez birbirine dokunmuş şeylerin fiziksel temas kesildikten sonra da uzaktan birbirini etkileme” ilkesi hâkimdir (Frazer, 2004, s. 33). Jung’un hasta örneğinde duvardaki delikten geçirilerek anne rahminden yeni çıkmış gibi yenilenen hastanın bu uygulama sonucunda iyileşmesi beklenmektedir. Hasluck’un bahsettiği delikten küçük bir nesneyi geçirip sihirsel gücü ona yükleme tekniği hem taklit hem de bulaşma işlevine sahiptir. Delikten geçen nesne gibi ona sahip olan kişi de yenilenmiş olacaktır. Delikten geçirilirken taşa temas eden nesneye taşa bulunan sihirsel güç bulaşmış olacak ve onu yanında taşıyan kişi bu güçten etkilenerek iyileşecektir.

Bulaşma yasasıyla açıklanabilecek bir örneğe Eskişehir ile Ankara sınırında bulunan Narlı-Kozlu Yaylası’ndaki Cafer Sadık Türbesi’nde rastlanır. Türbenin içinde saklanan ardıç kökünün Cafer Sadık’tan kaldığına inanılır. Bu kök, 15 cm çapında bir ardıç köküdür. Baraj yapımı sırasında türbenin yerinin değiştirilmesi sırasında sandukalarla birlikte türbeye getirilmiş ve saklanmıştır. Bu ardıç kökünü ağrıyan ya da vücudunun hastalıklı bölgesine süren kişinin iyileşeceğine inanılmaktadır. Şücaeddin Veli Külliyesi’nde bulunan delikli taş ve sırt ağrısı taşı ile Kümbet köyündeki Çubuk Tekkesi’nde ağacı yararak içinden hastayı geçirerek tedavi etme uygulamaları da benzer özellikleri nedeniyle yenilenme olarak değerlendirilebilir (Koç, 2019, s. 86-87).

Dünyada ve Türkiye’de Bazı Delikli Taş Örnekleri, Uygulamalar ve Çözümlemeler

Kutsal ziyaret mekânları etrafında bulunan ve Merkez simgeciliğinin de parçası olarak görülen ağaç, kaya, taş, su gibi varlıkların dönüştürücü gücü talimler tarafından deneyimin araçları olmuştur. Carl Gustav Jung’un yeniden doğuşun arketipine konu olan ve ana rahmine benzetilen ağaç kovuğu, ağaç yarığı, kaya yarığı, mağara gibi yeryüzünün sapma noktaları (normalden farklı ve dikkat çekici noktalar) arınmanın

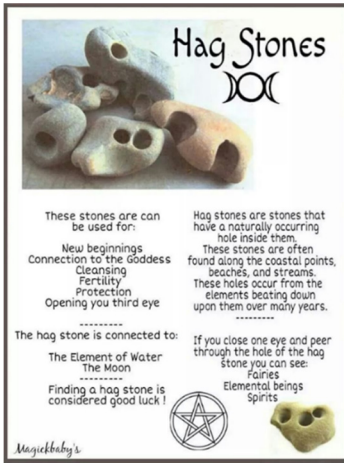
KUTSAL MEKÂNLARDA DELİKLİ TAŞTAN GEÇME RİTÜELİNE ARKETİPSEL BİR YAKLAŞIM

ve tedavi olmanın eşikleridir. Çeşitli ritüeller ve sayılarda tekrarlanan uygulamalarla sonuca ulaşma hedeflenir. Bu aslında büyülemelerin de konusunu oluşturmaktadır.

Muska (Nusha) ve tılsım olarak, kurban kesme yeri olarak, bilhassa erkek cinsel organı biçiminde taş sütunlar ve delikli taşlar, ilk çağlardan günümüze kadar, ilgi derecesi ve inananların sayısındaki değişmelere rağmen görülmektedir. Nitekim Hindistan’da Lingam taşı ibadeti (üstüne su dökmek, çiçek koymak suretiyle -bereket, zürriyet, verimlilik ilahına- tapmak, kurban kanı akıtmak gibi üzerine kırmızı pudra serpmek) bunun en tipik örneğini teşkil etmektedir (Tanyu, 1968, s. 182).

Taş tılsımlar, Britanya Adalarında hâlâ bulunabilen doğal delikli taş ve “yıldırım” olarak bilinen birçok nesneden oluşan iki orijinal muskayı kapsar. İkel zihne göre; insan vücuduna hücum eden hastalıklar ve yıldırımdan koruma gücüne sahip olduğuna inanılan delikli taşlar, demir pirit yumruları, belemnit, çakmaktaşı ok uçları vb. anormal şekle sahip herhangi bir nesne “büyü” ima ediyordu (Wright & Lovett, 1908, s. 297).

İskoçya’da kocakarı taşı (hag stone) çeşitli kötülüklerden korunmak, doğurganlığı sağlamak ve hamileliği kolaylaştırmak için yatağın başına asılır ya da cepte taşınır. Buna benzer büyük taşlara saygı gösterilen Orkney Adası’nda “Odin taşları” adı verilir. Ayrıca birisiyle evlenmek isteyen kişi taşın oyuğuna bir çöp saplayarak ya da bulabildiği delikli taşları birbirine bağlayarak suya atar ve dileğini tutar. Orkney efsanesine göre, bu yekpare taşın her iki yanında bir kadının ve erkeğin durduğu ve “birbirlerinin sağ elini delikten tuttukları ve birbirlerine bağlı kalmaya yemin ettikleri” düğün ritüelleri adada çok önemlidir. Ayrıca geceleri yatağa asıldığında vücudu, zihni ve ruhu şifa enerjisi ile yenilediğine ve kötü göze (nazar) karşı koruduğuna inanılır (URL1) (URL2).

Fotoğraf 1: Koca Karı Taşları (Hag Stones) Fotoğraf 2: Modern Tasarım Koca Karı Taşları

Kuzey İrlanda’da Antrim’e bağlı Doagh bölgesinde Delikli Taş, yüksekçe bir tepede bulunmaktadır ve tarihinin çok eskiye dayandığına inanılır. Anlatılara göre bir kız ve oğlan ilişkilerinde ciddileştikleri zaman Delikli Taş’a giderler. Kız sağ elini taştan geçirir ve erkek de onun elini yakalar ve birbirlerine bağlı kalacaklarına yemin

ederler ve aşklarını ilan ederler. Bazen de çocuğu olmayan erkekler üremeyi sağlamak için cinsel organlarını bu deliğe yerleştirerek dua ederler (URL3).

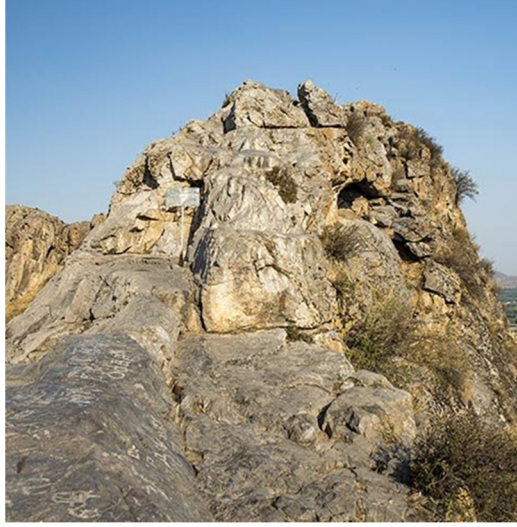
Fotoğraf 3: Delikli Taş (Hole Stone): Kuzey İrlanda, Antrim, Doagh

İngiltere’de Madron’a bağlı Cornwall bölgesinde sık ziyaret edilen Men-an-Tol olarak adlandırılan delikli taş bulunmaktadır. Efsaneye göre taştaki delikten geçen insanlar hastalıktan kurtulur. Çocuklar, üç kez çıplak geçirilerek tüberküloz ve raşitizmden iyileşirler. Yetişkinlerin romatizmadan kurtulmak için delikli taştan dokuz kez geçmeleri gerekir (URL4). Bu uygulama adeta modern tıbbi cihaz MR’da taranmaya benzetilebilir.

Fotoğraf 4-5: Men-an-Tol: İngiltere, Madron, Cornwall

Kırgızistan’ın Fergana Vadisi’nde yer alan Oş kentinde bulunan Süleyman Dağı (Taht-ı Süleyman, Süleyman Kayası) Kırgız ve Özbek halk tarafından ziyaret edilmektedir. İkinci Mekke olarak kabul edilen bu kutsal mekânı ziyaret, Hacc ibadetiyle bir tutulmaktadır. Bu kutsal dağ; Süleyman Peygamber’le birlikte Babür Şah, Dört Halife ve birçok tarihî ve menkıbevi şahsiyete ait makam ve türbelere ev sahipliği yapmaktadır (Tuğ & Bedirhan, 2016, s. 195). Hz. Süleyman’ın burayı ziyaret ettiği, dua edip namaz kıldığı rivayet edildiğinden dağdaki taş, çeşme ve mağara halk tarafından kutsal kabul edilmektedir. Delikten geçme uygulamasına burada da rastlanmaktadır. Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Süleyman Dağı bu nedenle de gelip geçenler tarafından kutsal ziyaret mekânı haline getirilmiştir. Süleyman Dağı, Kırgızistan’ın UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alan kültürel mirası olarak korunmaktadır.

Fotoğraf 6-7: Delikli Taş, Süleyman Dağı, Oş, Kırgızistan

Hikmet Tanyu, Makedonya’da Yörükleri arasında delikli taşlarla ilgili inancı şöyle aktarır: “Mayadağ civarında Izvor arazisi içinde Delikli Taş denilen bir kaya daha vardı. Burada senenin belirli zamanlarında toplantılar yapılırdı. Bu toplantılara Hıristiyanların da iştirak ettikleri olurdu. Söylentiye göre koyunları hastalıktan ölen ve tek koyunu kalan çoban, koyununu bu delikten geçirerek hayvanı salgın hastalıktan kurtarmış. Bu kayadan kadın, çoluk, çocuk geçiyorlar, deliğe sıkışan olunca havaya silah atıyorlar. Deliği geçemeyenlerin günahkâr olduğuna inanılıyor. Buradan üzgün, melânkolik insanlar, çocuğu olmayan kadınlar, hatta fazla üremesi için hayvanlar, ipek böceği tohum kutuları geçiriliyor.” (Tanyu, 1968, s. 80). Birçok bölgede sadece insanların değil, bereketin sağlanması için çeşitli tahıl ürünlerinin, eşyaların ve hayvanların delikli taşlardan geçirilmesi benzer şekilde üremenin ve bereketin sağlanması tasavvuru olarak okunabilir.

Günümüzde Makedonya’da manastır, kaya, tekke gibi yerler kutsal ziyaret mekânı olarak popülerliğini sürdürmekte olduğunu Mensur Nuredini’nin verdiği bilgilerden anlayabiliyoruz. Çeşitli sebeplerle en çok ziyaret edilen manastırlardan biri Kırçova’nın (Gırç ova) Saveti Gorgiya (Aya Gorgiya) manastırı, kayalar ise Sveti Nikole kasabasındaki Govedar Baba-Taş, Gostivar kasabasının Simniça köyündeki Kadınlar Taşı, Kırçova’nın Leşniça köyündeki Delik Taş, yatırlar ise Ohri Tekkesi, Kırçova Tekkesi gibi yerlerdir (Nuredini, 2007, s. 25).

Leşniça köyü, Kırçova-Gostivar yolu üzerindeki Leşniça köyünde dağlık bir alanda bulunan Delik Taş, birçok hastalığa şifa bulma ümidiyle ziyaret edilmektedir. Özellikle başarıya ulaşan çiftlerin deneyimlerinin yaygınlığı nedeniyle burası çocuk sahibi olmak isteyen çiftler tarafından rağbet görmektedir. Ziyaretçiler, ellerini kaldırıp dua ettikten sonra taşın içinden üç defa geçmektedirler. Kız ya da erkek çocuk sahibi olmak, sağlığa kavuşmak en çok bilinen dilekler dualara konu olmaktadır (Nuredini, 2007, s. 28).

Gostivar kasabasının Simniça köyüne ait bir tepede bulunan Kadın Taşı, halk tarafından canlı olarak kabul edilmektedir. Bu taşın sihirli ve şifalı güçleri bulunduğu inanılır. Bugüne kadar daha çok kadınlar tarafından ziyaret edildiği için “Kadınlar Taşı” ismiyle meşhur olmuştur. Kadınlar Taşı’na baş ağrıları olanlar, çocuğu olamayan çiftler, hamile olup da çocukları düşen veya erken doğum yapanlar, nazardan dolayı hastalanan çocuklar, psikolojik rahatsızlıkları olanlar gitmektedirler. Ziyaret yeri iki delikten oluşmaktadır. Rahatsızlıkların türüne göre farklı delikler kullanılmaktadır. Çocuk sahibi olmak ve hastalığından kurtulmak isteyenler uzun deliği kullanmaktadırlar. Uzun deliğe girildikten sonra boşlukta üç defa dönülür. Kadınlar Taşı’na gelen ziyaretçileri karşılayan kadın tarafından bu uygulama sırasında “sihirli dua” okunur. Bu uygulamadan sonra ziyaretçi, bir nişan olarak giysilerinden bir şey bırakır (Nuredini, 2007, s. 29). İki farklı işleve sahip olan taşlardan diğeri hakkında Mensur Nuredini bilgi vermemiştir. Taşta gerekli ritüelleri yerine getirdikten sonra ziyaret yerinden ayrılırlar. Yolda ilk gördükleri kişiye bir erkek ve kız ismi sorarlar. Doğacak çocuğa da bu isimlerden birini verirler. Böylece çocuklarının kendilerinden değil, ziyaretlerinden kaynaklandığını düşünerek, onların yaşayacaklarına inanırlar. Bu uygulamayı yerine getirip de çocuklarının yaşadığına şahitlik etmiş pek çok kadına tesadüf edilmektedir (Nuredini, 2007, s. 44). Görüldüğü üzere kutsal mekânın meşhur olması ve talep görmesinde deneyimleyen kişilerin anlatıları ve özellikle başarıyla sonuçlanan deneyim hikâyelerinin ziyaret yerlerinin popülerliğini bir hayli artırdığı söylenebilir.

Hanife Yakup, Makedonya Türkleri arasında yaşayan delikli taş ziyareti uygulamaları hakkında bilimsellikten uzaklaşarak “batıl inanç” tanımlamasını da içeren birtakım bilgiler aktarır: “Türbe ziyareti Makedonya’da yaşayan Müslüman Türkler arasında yaygındır. Bir Allah dostunun yattığı türbeye ziyarete gidilerek ona yeni bir havlu götürülür. Birçok yerde mum da götürülür. Mum yakma batıl inancı komşu Hıristiyan Makedon inançlarından girmiştir. Bir adağı veya dileği olan kişi türbeye gider, Allah’a dua eder ve türbede yatan Zatin yüzü suyu hürmetine Allah’tan duasının kabul olmasını ister. Ziyareti sırasında getirdiği yeni havluyu sandukanın üstüne örter. Sadece Kırsal kesimde olan köyler: Alikoç, Kocalı, Pırnalı, Süpürge bölgesinde o yöreye yakında bulunan bir taşta giderler, o taşta “delikli taş” derler. Bir vadi içinde bulunan taşın eskiden etrafında dönerlerdi ve sonra orada kurban kesip gelenlere ikram ederlerdi. Günümüzde taşın etrafında dönme adeti yapılmaz da yine bazı aileler orada kurbanlarını kesip yerler. Bu hurafe her sene mayıs ayının üçünde yapılır. Anlatılanlara göre bir dileği olan gidip taştan bir parça kırarmış, dileği/duası kabul olursa gelecek sene gidip kurbanının orada keserdi. Başka bir anlatıma göre eskiden o civarda bir dede varmış, koyunlarını orada otlatmış, o yüzden bu uygulama yapılmış. Hangi rivayet doğru bilinmemektedir ve günümüzde o vadiye az da olsa gidenler ve adaklarını orada kesenler vardır.” (Yakup, 2016, s. 194). Makedonya Türklerinin özellikle takvim olarak mayıs ayını seçmeleri birçok dine ve kültüre ait olan yaz giriş takvimsel uygulamaları ve Hıdırellez’i akla getirmektedir. Türk kültür ekolojisi içinde Hıdırellez ve etrafında oluşan uygulamalar özellikle su kenarlarında, ağaçlık ve yeşillik bölgelerde, tepe ve dağlarda, türbe ve yatır gibi kutsal mekânlarda geçmektedir. Bu bağlamda sadece resmi din bağlamında bakarak yapılan uygulamaları hurafe ya da batıl inanç olarak adlandırmak, bilimsellikten uzak doğru bir yaklaşım olmasa gerektir. Zira, insanlık tarihi boyunca birçok dinle karşı karşıya kalan halklar kimi zaman gündelik yaşamları içinde karşılaştıkları ve çare

KUTSAL MEKÂNLARDA DELİKLİ TAŞTAN GEÇME RİTÜELİNE ARKETİPSEL BİR YAKLAŞIM

bulamadıkları problemlerinin çözümleri için kimi zaman da şükür için kendilerinden üstün bir varlığın yardımına ihtiyaç hissetmişlerdir. Bunu da çoğu zaman senkretik bir yaklaşımla uygulamaya çalışmışlardır. Bu nedenle bilimsel araştırmalar, özellikle sosyal bilimlerde yanlı bakış açısıyla açıklanmamalı; uygulamalar anlamaya ve anlamlandırmaya çalışılmalıdır.

Azerbaycan'da Bakü'ye 45 km uzaklıkta Sengeçal ve Umbakı kasabalarının sınırında Sofi Hamid Türbesi bahçesinde diz üstüne çökmüş deve heykeli bulunmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar adak adayıp devenin altında bulunan boşluktan geçmeye çalışır. Ayrıca bahçedeki ağaçların dallarına da beşik bağlayıp sallarlar, bu şekilde çocukları olacağına inanırlar. Rivayete göre Sofi Hamid insanlara İslam'ı tebliğ ederken bir yandan da deve yetiştiriciliğiyle uğraşır. Ölümü yaklaştığında devesini bırakmalarını, deve nereye çökerse mezarının oraya yapılmasını vasiyet eder. İnanca göre deve şu an türbenin bulunduğu yere çökmüş ve Sofi Hamid'in türbesi de oraya yapılmıştır. Bu nedenle de insanlar Sofi Hamid'in devesini temsilen yapılan deve heykelinin altındaki boşluktan geçerek çocuk dilemektedirler (Celilova, 2022).

Fotoğraf 8-9: Sofi Hamid Türbesi, Bakü, Azerbaycan

Azerbaycan, Gobustan'da bulunan Pir Abdülkerim Türbesi de Deşikli Daş Piri olarak meşhur olmuştur. Türbeye gelenler önünde bulunan delikli kayanın içinden geçerek dilek tutarlar. Günahı olanların taştan geçemeyeceğine, geçenlerin günahından arınacağına ve dileğin kabul olacağına inanılmaktadır. Dilek tutanlar türbede bulunan sudan içer, hastalık için de taşları vücutlarına sürerek niyaz ederler. Türbeye nezir olarak para ve kurban bırakanlar da olur. Bu nezirler türbedarlar için türbenin bakımında kullanılır. Buna karşın bölgede yaşayan birçok kişi tarafından da bu uygulamaların hurafe ve batıl olduğu düşünülmektedir (URL5). Gobustan'ın farklı bölgelerinde de yine delikli taşlara ve taştan geçme uygulamalarına rastlanmaktadır.

Fotoğraf 10: Pir Abdülkerim Türbesi önünde bulunan delikli taş, Azerbaycan, Gobustan

Gali Yenega/İyi Kadın Taşı olarak bilinen delikli taşlar, Kıbrıslı Türklerle Rumlar tarafından kutsal sayılır. Bunların bolluk, bereket ve uğur getirdiklerine, hastaları sağaltma gücüne sahip olduklarına ve saklanan bir definenin yerini belirleyen işaret taşları olduklarına inanılır. Ayrıca bu taşların içlerinde Afrodit, Meryem Ana ve Nimmph olarak bilinen perilerin bulunduğu inancı da yaygındır (Bağışkan, Ana Tanrıça Kültünün Kıbrıs Folklorundaki İzleri (5), 2015). Bu taşların üzerindeki delikten geçen kimsenin o yıl şanslı olacağı, hastalıklardan korunacağı, o kişiye uğur getireceği ve bütün dualarının kabul edilerek cennete gideceğine inanılır (Keser, 2010, s. 120).

Kıbrıs'ta sözü edilen delikli taşlar genellikle hasta çocukların götürüldükleri yerlerdi. Bu çocuklar taşlara iki kadın tarafından götürülürdü. Biri çocuğu deliğin bir tarafından sokarken, diğeri karşı taraftan alırdı. Bu arada "Gali Yenega, al çocuğunu ver çocuğumu!" denirdi. İşlem üç kez tekrarlandıktan sonra hastanın giysilerinden kesilen kumaş parçası taşın üzerine, ya da oradaki bir ağaca, genellikle de Mosphilia adıyla bilinen alıç ağacına bağlanırdı (Bağışkan, 2015). Bunların yanında taşın 3-7 defa tavaf edilmesi, çocuğu çıplak olarak taştan geçirme, mum veya kandil yakma, hediye bırakma, oradaki suda yıkanma, yeni elbise giyme ve eve farklı yoldan dönerek hastalığı uzaklaştırma gibi uygulamalara da rastlanırdı (Bağışkan, 1994, s. 5-6). Bu uygulamaların Makedonya Yörükleri ve Türkiye'de birçok yerde paralellik arz ettiği göze çarpmaktadır. Özellikle Gali Yenega ile yapılan "al-ver" uygulaması "değiş tokuş" yöntemiyle somutlaştırılarak arınmanın sağlanmaya çalışıldığını göstermektedir. Zira hastalıklı çocuk Gali Yenega'ya verilmekte, ondan sağlıklı çocuk geri alınmaktadır.

Fotoğraf 11: Gali Yenega Taşı, Kıbrıs

Türkiye’de Nevşehir’de bulunan Hacı Bektaş Veli Türbesi’nin yakınındaki mağarada Hacı Bektaş Veli’nin zaman zaman halvete kaldığı rivayet edilmektedir. Çilehane olarak da bilinen bu Delikli Taş (kaya), Hacıbektaş’ta en çok ziyaret edilen yerlerdendir. Yaygın bir inanişaya göre günahı olan insan, zayıf dahi olsa bu delikten geçemez. Deliğin onu sıktığına; bir adak adayınca serbest bırakacağına, günahı olmayanların delikten rahatça geçeceğine inanılmaktadır (URL6).

Delikli taşın hikâyesi ise şu şekilde anlatılmaktadır: “Hacı Bektaş Veli, Anadolu’ya geldiğinde kimse ona inanmamış. Hacı Bektaş Veli bir mağaranın içerisine girip orada Hz. Ali’nin kendi eliyle yazdığı Kuran-ı Kerim’i okuyormuş. Orada bulunan insanlar ise Hacı Bektaş Veli’ye bir yalancı olduğunu, o karanlık mağarada kitabı göremeyeceğini söylemişler. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli ‘Önemli olan ışık gözüyle değil, gönül gözüyle okumaktır.’ demiş. Elini mağaranın bir kenarına vurmasıyla bir delik açmış. Bu keramet Hacı Bektaş Veli’nin Allah yolunda ne kadar itikatlî olduğunu gösterirmiş. Bugün yöreyi ziyaret eden birtakım kişilerce bu taş yanlış ifadelerle kullanılmaktadır. Günahsız olanın taştan geçebileceğini, ancak günahı olanın taştan geçemeyeceğini söyleyenler bulunmaktadır. Ancak günahın ölçüsünü, miktarını belirlemek insanoğlunun yapacağı bir şey olmamakla birlikte Alevi-Bektaşî inanç sistemine de uygun bir kullanım değildir. Anlatıya göre Hacı Bektaş Veli, taşa bulunan deliği Allah’a duyduğu sevgi ve bu yola duyduğu itikat ile açabilmiştir; zira onun ışık gözü değil, gönül gözü açıktır. Bu sebeple taştan geçenin aslında günahının olmadığına değil de itikadının sağlam olduğuna inanılmaktadır. Zaman içerisinde yanlış bir anlam yüklenmiştir. Günümüzde dergâhı ziyaret edenler, Delikli Taş’a uğramadan bölgeden ayrılmamaktadırlar. Delikli Taş’tan ‘Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali!’ diyerek destur alınıp geçilmektedir. Yine inanişaya göre bir kimse kötü kalpli biriye çok zayıf olsa dahi bu delikten geçememektedir, ancak iyi kalpli, itikadı sağlam ve Allah’ın sevdiği kullar ise çok şişman olsa dahi kolaylıkla taştan geçmektedirler. Daha eski zamanlarda taştan geçenler türbeye bir sonraki gelişlerinde 12 kurbanla gelirler, kurbanlardan altısını delikli taş mevkiinde, diğer altısını ise dergâh sınırlarında olmak

şartı ile herhangi bir yerde keserler. Ancak kurban kesen kişi, kendisine pay çıkarmamalıdır. Bunun yanında mağaranın girişinde ise mum da yakılmaktadır.” (Atay, 2015).

Fotoğraf 12: Delikli Taş, Hacı Bektaş Veli

Vilâyet-nâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş Velî’de Çilehane (Delikli Taş) ilginç olarak günümüzde halk arasında anlatılagelen inanıştan farklı şekilde geçmektedir:

“Hacı Bektaş, Arafat dağındaki çile-hanede itikafa girmişti. Erenlerden bir nicesi, çilehaneye geldiler, onunla sohbet ettiler. Bu arada Erenler Şahı dediler, burası çok karanlık, ışık girecek bir yeri yok, bir penceresi olsaydı ne olurdu? Hacı Bektaş, onların bu sözünü duyunca hemen Çilehane’nin yazıya bakan duvarına bir yumruk vurdu, duvarda adam sığacak kadar bir delik açıldı. Erenler, Hünkâr’ın kuvvetine şaşılar. Hünkâr, dua etti, hepsi yollarına revan oldular.” (Gölpınarlı, 1995, s. 37-38). Görüldüğü üzere, delikli taştan geçme gibi bir uygulama Vilâyet-nâme’de yer almamaktadır. Dolayısıyla Çilehane’de taştan geçme uygulamasının ilk ne zaman başladığı da tespit edilememekle birlikte “duvarda adam sığacak kadar bir delik açıldı” ifadesinden Hünkâr’ın elinin değdiği yerden geçme düşüncesinin taliplerin aklına gelmiş olma ihtimali ve bu uygulamanın evrilerek günümüze kadar ulaştığı düşüncesi de göz önünde bulundurulabilir.

Vilâyet-nâme’de Çilehane örneği gibi taşa bağlı olarak Hacı Bektaş’a ait “beştaşların dile gelmesi, taşı hıyar gibi iki dilmesi, ayaklarının kayaya gömülmesi, kayaya at gibi binmesi” (Gölpınarlı, 1995, s. 31-49) gibi başka kerametler de aktarılmaktadır.

Fotoğraf 13-14: Delikli Taş, Hacı Bektaş Veli

Eskişehir ili Seyitgazi ilçesi Arslanbeyli köyünde türbe ve adına külliyesi bulunan Şücaeddin Veli'nin tarihi kimliği hakkında bilgi veren kaynaklar yetersiz olmakla birlikte birbirleriyle de çelişmektedir. Yağmur Say, oluşan Şücâ kültürünün masallarla, rivayetlerle, hayal ürünü kurgusal ifadelerle adeta gerçeküstü bir kimlik haline getirildiği (Say, 2010, s. 16-23) kanısındadır.¹ Seyyid Sultan Şücaeddin Veli, ocaklılar tarafından Anadolu'daki dört büyük veliden (Hacı Bektaş Veli, Şeyh Şehabettin Veli, Hacı Bayram Veli) biri olarak kabul edilmektedir. Onlara göre Şücaeddin Veli, Kalenderi-Babai dervişidir. Hacı Bektaş Veli'den önce Anadolu'da bulunmuştur. Hacı Bektaş Veli onun yanında kalmıştır. Otman Baba ile musahiptir. Babai isyanları nedeniyle Hacı Bektaş Veli Sulucakarahöyük'e, Şücaeddin Veli de şimdiki Arslanbeyli köyüne yerleşir. Burası Anadolu Aleviliğinin önemli bir merkezi haline gelir. Balkanlarda Aleviliğin ve Bektaşiliğin yayılmasında etkisi vardır. Günümüzde Balkanlardaki Bektaşî babaları Şücaeddin Veli ocağına bağlıdır ve buradaki dede oraların babalarını belirler (Demirtaş, 2013). Ayrıca Şücâ'eddin Veli Velâyetnâmesi (Say, 2010) ile Hacı Bektaş Veli için yazılan Vilâyet-Nâme (Gölpınarlı, 1995) arasında birçok anlatıda ortaklıklar da mevcuttur.

Her yıl mayıs ayının son haftasında Arslanbeyli köyünde Seyyid Sücaeddin Veli Anma, Dostluk ve Sevgi günü düzenlenir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden ve Balkanlardan ziyaretçiler burada toplanır (Koç, 2014, s. 145). 21 Martta Sultan Nevruz, mayısın ilk haftası Hıdırellez bayramları kutlanır. Burada kurbanlar kesilir ve birlik cemi yapılır. Ayrıca görgü, dar ve adak kurbanları yine burada kesilebilmektedir. Köyde görgü ve dar cemlerini yaptırılmayanlar Eskişehir Cem Evi'nde bu hizmetlerini yerine getirirler. Özellikle Eskişehir, Kütahya, Afyon ve Balkanlar olmak üzere geniş bir talip kitlesi olan Şücaeddin Veli ocağının kutsal ziyaret mekânı olan bu yerleşim yeri Şücaeddin Veli Türbesi, Mürüvet Ali Paşa (Timurtaş Paşa'nın oğlu) Türbesi, Genç Abdal, Ekmekçi Baba, dede soyu mezarlığı, dilek taşı, delikli taş, sırt ağrısı taşı, Balpınarı, sıtma suyu ve çille hane, dut ağacından oluşmaktadır. Beli ağrıyanlar bel ağrısı taşına yatarlar. Delikli taştan geçerek günahının olup olmadığını anlamaya çalışanlar olmaktadır. Zayıf ya da şişman olmakla ilgili olmayan bu deneyimde günahının olup olmaması ölçüdür. Türbenin

¹ Şücâ kültürü ve tarihsel kimliği hakkında detaylı bilgi için bkz. (Say, 2010).

arkasında içinde oyuk bulunan dilek taşına da dilek tutarak taş fırlatılır. Taş haznede kalırsa dileğin yerine geleceğine inanılır (Koç, 2019, s. 186-187). Delikli Taş, dergâhta yapılan restorasyonlardan ve bahçe düzenlemesinden sonra doğu kapısından bahçe içine taşınmıştır.

Eskişehir’de Odunpazarı ilçesinde Deliklitaş Mahallesi’nde bulunduğu anlatılan delikli taştan ise günümüzde herhangi bir ize ve hakkında herhangi bir anlatıya rastlanılmamıştır.

Fotoğraf 15-16: Delikli Taş, Şücaeddin Veli Türbesi, Arslanbeyli köyü, Seyitgazi, Eskişehir

Bitlis ili Ahlat ilçesinde bulunan Delikli Taş özellikle çarşamba günü ziyaret edilir; dilek tutup, 3 veya 7 kez bu taşın içinden geçtikten sonra, dileklerinin kabul olacağına inanılır. Hastalıklarına şifa arayanlar, iyi eş arayan bekârlar, çocuk sahibi olmak isteyenler, dilek tutarak bu delikli taştan 3 veya 7 kez geçtikten sonra dileklerinin kabul olacağına inanırlar. Ayrıca günahı az olanların rahatlıkla “Delikli Taş”tan geçeceğine ve günahı çok olanların ise geçemeyip, sıkışacağı biçiminde bir inanış da yörede yaygındır.

Genellikle kutsal mekânın deneyimlenmesi saygı ve korku arasında gerçekleşirken bazen gençler arasında heyecan ve eğlence haline dönüşebilmektedir. Basına yansıyan bir haberde (Adıyaman, 2012) üniversite öğrencileri Ahlat’ta karşılaştıkları Delikli Taş’la ilgili anlatıyı dinledikten sonra bazıları inanmasa da hatta bazıları batıl inanç olarak görse bile anlatının gücünü kapılarak gelecek planları için eğlenceye çevirdikleri bu heyecanlı deneyimi gerçekleştirdikleri gözükmektedir.

KUTSAL MEKÂNLARDA DELİKLİ TAŞTAN GEÇME RİTÜELİNE ARKETİPSEL BİR
YAKLAŞIM

Fotoğraf 17: Delikli Taş, Ahlat, Bitlis

Giresun'un Görele ilçesinde sahilde bulunan falezde oluşan delikli taş son yıllarca çok ilgi çekmektedir. Borcu olan, derdi olan, çocuğu olmayan delikli taştan geçerse dertlerinden kurtulacağına inanılmaktadır (URL7)

Fotoğraf 18-19: Delikli Taş: Görele, Giresun “Borcu olan, derdi olan, çocuğu olmayan buraya akın ediyor!”

Giresun'da dikkat çeken bir başka uygulama da sacayağından geçmedir. Uluslararası Aksu Festivali olarak kutlanan Mayıs Yedisi etkinlikleri içinde “dereye taş atma, sacayağından geçme ve adayı turlama” vardır. Sacayağından geçme, özellikle hastalıklardan kurtulma, bereketi ve doğurganlığı sağlama amacıyla yapılmaktadır. Sacayağından geçme uygulamasını özellikle delikli taşlardan geçmeye benzer amaçları içermektedir. Kadınlar tarafından özellikle yapılan bu uygulamada sacayağının ana rahmine benzemesi yine arınma ve doğurganlığı sağlama gücünü taşıdığını akla getirmektedir. Kerime Üstünova, demirin kutsal olması, ateş kültü ve ocağın sembolü olmasından hariç sacayağının ana rahmine benzemesi yönünü vurgulayarak üreme ve doğurganlığın sağlayıcısı olduğu kanısındadır (Üstünova, 2010, s. 183-186).

Fotoğraf 20: Sacayağından geçme, Mayıs Yedisi Kutlamaları 2022, Giresun

Kahramanmaraş ili Türkoğlu ilçesi Akçalı Mahallesi'nin kuzeyinde ormanlarla kaplı bir alan içerisinde bulunan Delikli Taş özellikle köy halkının ilgisini çekmektedir. Özellikle çocuklar delikli taştan geçmeye çalışmaktadırlar. Delikli taştan geçenlerin ya altına işeyenler ya da cennetlik kişiler olduğuna inanılmaktadır (Kamalak, 2018).

Fotoğraf 21-22: Delikli Taş, Türkoğlu, Kahramanmaraş

Şanlıurfa ili Suruç ilçesi Haramsar köyünde hastalanan çocukları köyde bulunan delikli taşın arasından geçirerek şifa bulduğuna inanılmaktadır. Öksürüğün yanı sıra, gece altını ıslatan çocuklara da iyi geldiği söylenmektedir (URL8).

Fotoğraf 23: Delikli Taş, Haramsar, Suruç, Şanlıurfa

Hikmet Tanyu'nun tespit ettiği² diğer delikli taşlardan geçilerek “hastalıktan arınma ve şifa, günahı sınama, murada erme, dilek tutma, ‘al çürüğü, ver sağı gibi’ doğüstü güçlerle değiş-tokuş, talih açma vb.” uygulamalara Anadolu’da birçok yerde rastlanmaktadır (Tanyu, 1968, s. 97-155).

Harun Güngör, Kayseri ve yöresinde tespit ettiği on altı mekânda delikli taşlar etrafında oluşan uygulamalardan bahseder. Güngör, bu delikli taşları “a. Tabiatla tabii, kendiliğinden oluşan delikli taş ve kayalar, b. Bir yapı yıkıntısından arta kalan kemerler” biçiminde yapısal olarak iki bölüme ayırmıştır. Ayrıca taş kültü etrafında oluşan uygulamaları taşta tapınma olarak da görmez. Kutsal taş ve kayaların sembolik anlamlarının tam anlamıyla tespit edilemeyeceği görüşündedir (Güngör, 1993, s. 13-16). Güngör’ün delikli taşlar etrafında oluşan uygulamalara dair görüşleri de Eliade’nin “ana rahmi” ve Jung’un “yeniden doğuş” arketipiyle paralellik arz ettiği söylenebilir.

Ayrıca kutsal mekanların duvarlarında bulunan deliğe parmağını sokarak dua etme³ de deliğin dönüştürücü gücünden faydalanma ve geçmişte menkıbevi şahsın oraya dokunması nedeniyle benzerlik yarasından faydalanarak kaderi zorlama olarak okunabilir.

² Hikmet Tanyu'nun tespit ettiği diğer delikli taşların bulunduğu yerler Afyon: Öksürük Kayası (Tanyu, 1968, s. 97), Ankara: Solfasol, Delik Taş’tan günahı olmayan geçer, günahı olanı taş sıkır. Nallıhan, Emrem Sultan, öksürük, boğmaca (s. 100), Bolu: Mudurnu, Aktaş köyü, Çocuklar Kayası, cılız çocuklar üç defa geçirilir. Ağlayan çocuk yaşar, anneler bu nedenle geçirirken çocuğu bilerek de ağlatırlar (s. 113), Erzurum: Delikli Taş, dil açma (s. 121), Gaziantep: Delikli Kaya, boğmaca, öksürük, boyna asılan delikli taş (s. 123), Isparta: Delikli Taş, Abdülkadir Türbesinde bulunan delikli taştan “Al çürüğü, ver sağı” denilerek çocuklar geçirilir (s. 129), İzmir: Selçuk, Bakılar Dağı, Deliktaş muradına ermek için delik dileyip taştan geçme (s. 132), Karaman: Deliktaş, Dış Tekke, Talimhane yakınında Fisandon yolu kaya üstünde, üç defa geçme, talih açma, çocuk olması ve yürüyemeyen çocuklar için (s. 138), Manisa: Alaşehir, Ahmet ağa köyü, şifa, huysuzluğun ve öksürüğün giderilmesi (s. 149), Sivas: Ali Babayı Kebir Türbesinde bulunan Taş Delik’ten öksürük tedavisi için çocuklar geçirilir (s. 155).

³ İstanbul Ayasofya Camii’nde Fatih Sultan Mehmet’in parmak izinde, Bulgaristan Demirbaba’da ve Azerbaycan’ın Bakü şehri Merdekan köyünde Deşik Hasan Piri’nde rastlanmıştır.

Sonuç

Bir külte bağlı olsun ya da olmasın kutsal sayılarak ziyaret edilen mekânların başında ağaç, taş, kaya, mağara vb. yerlerin varlığına yeryüzünde birçok yerde rastlanmaktadır. Anadolu’da başta Alevi inanç sistemine bağlı taliplerin yanında diğer inanışlara bağlı insanların bu kutsal mekânları ziyaret ettiği görülebilmektedir. Kozmogonik tasarımda kutsal olarak görülen delikli taşlara bağlı ritüellerin varlığı İngiltere, İrlanda, İskoçya gibi Hıristiyan inanca bağlı merkezler yanında Türk kültür ekolojisi içinde Müslüman olan Türkiye, Makedonya, Azerbaycan, Kırgızistan, Kıbrıs’ta da tespit edilmiştir. Ancak delikli taştan geçme uygulamalarının bu örneklerle sınırlı olmadığı yapılacak araştırmalarla gün yüzüne çıkacaktır. Geleneksel dünya görüşü ve geleneksel ekolojik bilgiye dayalı delikli taşlar etrafında oluşan ritüellerde evlilik, hastalıklardan kurtulma, kötü ruhları kovma, arınma, çocuk sahibi olma, kendini test etme vb. sebeplerin yoğun olarak yer aldığı söylenebilir. Alevi inanç sistemine bağlı yerleşim birimlerinde Hacı Bektaş Veli, Şücaeddin Veli ve diğer inanç önderlerine dayandırılan menkıbelere ya da inanç sistemine bağlı yapılan uygulamalarda da benzer sebepler yer almaktadır.

Kaya ya da taşlar üzerinde bulunan deliklerin Jung’un arketip olarak kurguladığı “yeniden doğuş”un gerçekleştiği yerler olduğu söylenebilir. Zira yazılı kaynaklarda geçen menkıbelerde ya da halk arasında anlatılan efsanelerde veli kültürüne bağlı olarak delikten geçme ritüeli bulunmamaktadır. Alevi ya da diğer inanç sistemine bağlı taliplerin gerçekleştirdiği delikli taşlardan geçme ritüeli, ana rahmi olarak tasavvur edilen deliklerden geçerek “anadan doğma” olma, hastalıklardan kurtulma ve inanç durumunu test etme adı altında günahlarından arınmayı başarma olarak okunabilir.

Delikli taşlarda gerçekleştirilen ve Jung’un belirttiği ana rahmi arketipiyle uyumlu olarak açıklamaya çalıştığımız uygulamalar, çeşitli inanışlara bağlı olarak talipler tarafından bu uygulamalara gösterilen ilgi günümüzde hâlâ sürmektedir. Özellikle doğal taş ve kayalar, antik kalıntılar, bina taşları, kemerler, değirmen taşları gibi içi oyuk veya delik nesnelerin insan zihnini kimi tasavvurlara uyandırdığı ve kimi uygulamalara da ilham verdiği görülmektedir.

Kaynakça

- Adıyaman, G. (15.05.2012). Ahlat’ta Delikli Taş Efsanesi. 10.12.2019 tarihinde <https://www.iha.com.tr/haber-ahlatta-delikli-tas-efsanesi-227200/> adresinden alındı.
- Bağışkan, T. (1994). Kıbrıs Halkbilimi ve Arkeolojisinde Delikli Taşlar. *Halkbilimi*, 35-36, 3-13.
- Bağışkan, T. (2015, 2 15). Ana Tanrıça Kültürünün Kıbrıs Folklorundaki İzleri (5). 10.12.2019 tarihinde <https://www.yeniduzen.com/ana-tanrica-kultunun-kibris-folklorundaki-izleri-5-82166h.htm> adresinden alındı.
- Brockman, N. C. (2011). *Encyclopedia of Sacred Places*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, LLC.
- Brown, P. (1981). *The Cult of the Saints-Its Rise and Function in Latin Christianity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Celilova, İ. (10.03.2022). Bakıdan Uzaqda Hamıya Ümid Verən Pir. Azerbaycan. 10.03.2022 tarihinde <https://sputnik.az/20191124/bakidan-uzaqda-hamiya-umid-veren-pir-422410968.html> adresinden alındı.
- Cirlot, J. E. (1971). *A Dictionary of Symbols*. (Çev. J. Sage). London: Routledge.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). Geleneksel dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler. *Milli Folklor*, 45, 12-14.

KUTSAL MEKÂNLARDA DELİKLİ TAŞTAN GEÇME RİTÜELİNE ARKETİPSEL BİR
YAKLAŞIM

- Çobanoğlu, Ö. (2011). Mit, Mitoloji ve Edebiyat. Ö. Ceylan, & A. Koç (Dü.), *Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları* içinde (2-31. ss.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dundes, A. (1971, Jan-Mar). Folk Ideas As Units of Worldview. *The Journal of American Folklore*, 84(331), 93-103.
- Durkheim, E. (2009). *Dini Hayatın İlk Şekilleri*. (Çev. İ. Er). Ankara: TDV.
- Eliade, M. (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*. (Çev. Ü. Altuğ). Ankara: İmge Kitabevi.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (Çev. S. Rifat). İstanbul: Om Yayınevi.
- Eliade, M. (2019). *Kutsal ve Kutsal-Dışı Dinin Doğası*. (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Alfa Mitoloji.
- Eliade, M., & Couliano, I. (1997). *Dinler Tarihi Sözlüğü*. (Çev. A. Erbaş). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal: Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma*. (Çev. M. H. Doğan). İstanbul: YKY.
- Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi*. (Çev. T. Kalpsüz). Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 54.
- Gölpınarlı, A. (1995). *Vilâyet-Nâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Günay, Ü., Güngör, H., & Taştan, A. (2015). *Kutsallık ve Ziyaret Fenomeni*. Antalya: Otorite Yayınları.
- Güngör, H. (1993). Kayseri Yöresinde Delikli Taş ve Kayalar. *Milli Folklor*, 17, 13-16.
- Hançerlioğlu, O. (1975). *İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harva, U. (2015). *Altay Panteonu*. (Çev. Ö. Suveren). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Hasluck, F. W. (2012). *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam* (C. 1). (Çev. T. Binder). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hume, D. (1875). The Natural History of Religion. D. Hume, *Essays Moral, Political and Literary* (2. b.). içinde (334. s.). London: Longman, Green.
- Jung, C. G. (2005). *Dört Arketip*. (Çev. Z. A. Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kamalak, M. (2018, 6 7). Türkoğlu'nun Delikli Taşından Haberdar Mıyız? 10.12.2019 tarihinde <https://www.turkoglu46.com/turkoglu-haberleri/turkogulun-delikli-tasindan-haberdar-miyiz/> adresinden alındı.
- Kaya, D. (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- Keser, U. (2010). Kıbrıs Adasında Kadın Eksenli Olarak Adak ve İnanç Dünyasına Kesitsel Bir Bakış. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 6, 108-128.
- Koç, A. (2014). *Eskişehir'in Somut Olmayan Kültürel Mirası* (1. b.). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No: 238.
- Koç, A. (2016). Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği. *Milli Folklor*, 109, 173-186.
- Koç, A. (2019). *Kemik ve Dal: Eskişehir'de Kutsal Ziyaret Mekânları*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Köse, A., & Ayten, A. (2010). *Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları*. İstanbul: Timaş.
- Lvova, E. L., Oktyabrskaya, İ. V., Sagalayev, A. M., & Usmanova, M. (2013a). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri* (C. 1). (Çev. M. Ergun). Konya: Kömen Yayınları.
- Lvova, E., Oktyabrskaya, İ., Sagalayev, A., & Usmanova, M. (2013b). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri*. (C. 2). (Çev. M. Ergun). Konya: Kömen Yayınları.
- Nuredini, M. (2007). *Makedonya'daki Müslümanlarda Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili İnanışlar ve Uygulamalar*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Ocak, A. Y. (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*. Ankara: TTK.
- Ocak, A. Y. (2002). *Alevî-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim.
- Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları No: 200.
- Potapov, L. P. (2012). *Altay Şamanizmi*. (Çev. M. Ergun). Konya: Kömen Yayınları.

- Say, Y. (2010). *Şucâ'eddin Veli (Sultan Varlığı) ve Velâyetnâmesi*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 81.
- Tuğ, K., & Bedirhan, Y. (2016). Kırgızistan'ın Celal-Abad Şehrinde Mezarlık Ve Ziyaret Yerleri İle İlgili Halk İnançları. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 193-207.
- Türkçe Sözlük*. (C. 1). (1998). Ankara: TDK Yayınları.
- Üstünova, K. (2010). Giresun'da Yaşatılan Sacayağından Geçme Geleneğinde 'Sacayağı' ve 'Üç' Ne Anlatıyor? *bilig*, 52, 181-194.
- Weber, M. (2012). *Din Sosyolojisi*. (Dü. Ephraim Fischhoff & Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Wright, A. R., & Lovett, E. (1908, Sep. 30). Specimens of Modern Mascots and Ancient Amulets of the British Isles. *Folklore*, 19(3), 288-303.
- Yakup, H. (2016). Doğu Makedonya'da Yaşayan Müslüman Türklerin Halk İnançları, Gelenekleri ve Fert Üzerindeki Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 173-198.
- Yolcu, M. A., & Aça, M. (2019). Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor. *Folklor/Edebiyat*, 100, 861-871.

Elektronik Kaynaklar

- (URL1). 10.12.2019 tarihinde <https://www.learnreligions.com/what-is-a-hagstone-2562519> adresinden alındı
- (URL2). 10.12.2019 tarihinde <https://www.thegypsysthread.org/hag-stone-sacred-powerful-magickal/> adresinden alındı
- (URL3). 10.12.2019 tarihinde <http://outandabout.rushlightmagazine.com/holestone.html> adresinden alındı
- (URL4). 10.12.2019 tarihinde <https://www.britainexpress.com/counties/cornwall/ancient/men-an-tol.htm> adresinden alındı
- (URL5). 06.10.2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=-RBtfNRFjHk> adresinden alındı
- (URL6). 10.12.2019 tarihinde https://www.hacibektas.com/index.php?id=tarihi_yerler adresinden alındı
- (URL7). 05.08.2019 tarihinde <https://www.tv100.com/giresunun-gorele-ilcesi-sahilindeki-delikli-tas-galeri-465081?p=6> adresinden alındı
- (URL8). 08.01.2020 tarihinde <http://www.urfanatik.com/suruc/urfadaki-bu-tas-oksuruge-iyi-geliyor-h51492.html> adresinden alındı

Sözlü Kaynaklar

- Atay, Hande Başak (2015). 34 yaşında, Üniversite Mezunu, Nevşehir, Sinem Top tarafından yapılan 15.08.2015 tarihli görüşme.
- Demirtaş, Mehmet (2013). 56 yaşında, Lise Mezunu, Emekli, Şücaeddin Veli Ocağı Postnişini, Arslanbeyli, Adem Koç tarafından yapılan 12.08.2013 tarihli görüşme.